

Із комп'ютеризацією навчання науковці і вчителі пов'язують надії підвищити ефективність навчального процесу, зменшити розрив між вимогами, які суспільство пред'являє молоді, і тим, що дійсно дає школа. Ми вважаємо, що використання комп'ютерів у поєднанні з особистісно орієнтованим навчанням забезпечить якісний ривок у системі освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І. Наукові засади створення особистісно орієнтованих виховних технологій // Початкова школа. – 1997. – №9. – С. 4–8.
2. Максимов О., Варакса С., Шевчук Т. Пропедевтика хімічних знань у початкових класах // Початкова школа. – 2001. – №4. – С. 50–51.
3. Максимов О., Варакса С., Шевчук Т. Пропедевтика хімічних знань у початкових класах // Початкова школа. – 2001. – №5. – С. 50–51.
4. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. – М.: Сентябрь, 2000. – 112 с.

УДК 37. 011. 33

О.М. Горошкіна

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБОРУ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Зміст курсу української мови в школах природничо-математичного профілю визначається двома чинниками: метою навчання і предметом вивчення. Мета навчання української мови в профільній школі полягає в розвитку інтелектуально-креативних здібностей старшокласників, формуванні навичок самостійної навчальної діяльності, що закладають ґрунт для розвитку мовної особистості, здатної до самоосвіти. Предметом вивчення є українська літературна мова в її реальному функціонуванні в різноманітних етній соціолінгвістичних умовах як складова багаторівневої системи, що постійно розвивається, удосконалюється, є об'єктом пізнання й засобом оволодіння іншими предметами. Звичайно, змістова частина української мови як навчального предмета має відповідати вимогам освітніх стандартів, щоб забезпечити готовність випускників до подальшого навчання, самоосвіти, активної участі в громадському, виробничому, культурному житті держави.

Оскільки реалізація мовної системи відбувається в мовленні, курс української мови має ґрунтуватися на комунікативно-діяльнісному підході, що насамперед передбачає розвиток та удосконалення в учнів усіх видів мовленнєвої діяльності (читання, говоріння, письмо, аудіювання). Відповідно до цього курс повинен містити всі мовні факти, закони й правила, що дозволяли б вільно, грамотно, виразно спілкуватися українською мовою. Знання мови при цьому не є самостійною метою навчання, а розглядаються як ґрунт для свідомої, систематичної роботи із удосконалення мовленнєвих навичок.

Таким чином, формулу “знати і вміти” життя трансформує у формулу “знати, щоб вміти”. Критерієм відбору лінгвістичного матеріалу має стати його значущість у формуванні мовної, мовленнєвої, комунікативної компетенції учнів.

В основі змісту навчання української мови в середніх освітніх закладах природничо-математичного профілю лежать базові положення концепції [1]. Специфіку нашої концепції відбору змісту навчання складають такі чинники: *обов'язкове вивчення української мови на третьому ступені; перерозподіл навчального матеріалу в межах курсу з метою уникнення перевантажень учнів і дублювання навчального матеріалу; послідовна реалізація системного, психологічного, особистісного, психолінгвістичного, комунікативно-діяльнісного, функціонально-стилістичного, професійно спрямованого, культурологічного підходів до навчання; експліцитна та імпліцитна професіоналізація курсу; впровадження*

регіонального компонента, під яким розуміємо систематичне й послідовне включення в навчальний процес місцевого мовного матеріалу.

Важливим є й такий аспект сучасної освіти, як неперервність освіти. Нині під впливом глобальних змін у науково-технічній галузі процес навчання не може обмежуватися певним освітнім закладом – середнім, вищим. Міцніють зв'язки між школами і ВЗО, що змінює процес навчання в школі, який організовується виходячи з потреби певної суми знань, а не попередньо загаданого набору знань. У зв'язку з цим виникає необхідність у розробці варіативних навчальних програм, що забезпечують індивідуалізацію освіти, особистісно орієнтоване навчання й виховання. Таким чином, констатуємо актуальність окресленого у пропонованій публікації питання – спроба визначення критеріїв відбору змісту навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю.

Аналіз наукової літератури (роботи О.Біляєва, Т.Донченко, Л.Мацько, Г.Онкович, Л.Паламар, М.Пентилюк, Л.Скуратівського та ін.) свідчить, що курс української мови в середніх освітніх закладах природничо-математичного профілю характеризується рядом нових ознак, що стосуються змісту, форм і методів навчання. Однак, спираючись на аналіз фахових видань, констатуємо, що недостатньо висвітленою на сторінках сучасних лінгводидактичних джерел та невирішеною практично є проблема методики навчання української мови в школах природничо-математичного профілю. Саме це зумовлює розробку лінгводидактичних засад змісту навчання в цих закладах освіти.

Основні цілі публікації: визначити мету вивчення української мови в школах природничо-математичного профілю; виділити принципи відбору навчального матеріалу з української мови для старших класів природничо-математичного профілю; виокремити й обґрунтувати критерії відбору змісту для цієї категорії учнів; подати перспективні положення щодо подальших наукових розвідок у напрямкові вирішення проблеми формування мовної особистості випускника шкіл природничо-математичного профілю.

Особливе місце в структурі навчання курсу української мови посідають 10–11 класи, оскільки є завершенням середньої школи та перехідним етапом до навчання у середніх і вищих навчальних закладах I–IV рівня акредитації. Курс української мови в старших класах є повторювально-узагальнюючим, що значною мірою визначає специфіку процесу навчання. На побудову курсу впливають і такі чинники, як невелика кількість годин (34), сформованість в учнів яскраво виражених професійних інтересів, необхідність збагачення їхнього мовлення не тільки загальнолітературною лексикою і фразеологією, а й професійною. Крім того, на уроках української мови учні повинні засвоїти елементи етики ділового спілкування.

Основне завдання вчителя-словесника полягає в тому, щоб навчити дітей правильно й комунікативно доречно використовувати багатства української мови. Як бачимо, сучасні підходи до навчання мови й мовлення істотно змінилися. Державний стандарт з мови, концепції навчання української мови вбачають стрижнем уміння мовленнєвої діяльності, а мова та мовні норми розглядаються як засіб її реалізації. При цьому найбільш суттєвим для учнів стає осмислення системи мовних засобів у єдності їх значення, форм та функцій, а також сприйняття та усвідомлення відбитої в мові через культурно-історичний досвід народу – носія мови – цілісної картини світу. Проте зміна ролі теоретичних знань зовсім не означає зниження їх рівня або спрощеного способу подачі в шкільному курсі. Навпаки, увага до відповідних мовних засобів вираження одних і тих же знань, до відтінків семантичного плану, обов'язкове використання набутих знань у конкретних ситуаціях спілкування роблять знання більш міцними, дієвими, а їх засвоєння більш мотивованим.

Формування понятійної бази сучасного шкільного курсу української мови здійснюється з опорою на загальнодидактичні принципи і власне методичні. Поняття, відібрані для засвоєння учнями, розглядаються з точки зору їх науковості, доступності, значущості. При розробці змісту навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю ми керувалися принципами змістового компонента навчання, сформульованими К.Плиско: відбір теоретичних відомостей про мову й мовлення, що мають

важливе значення для практичної діяльності; відбір дидактичного матеріалу, що забезпечує виховну спрямованість навчання мови; структурування теоретичних відомостей про мову блоками, у системі, логічній послідовності, що враховує рівень психологічної готовності учнів до навчання мови на функціональному етапі; виклад мовної інформації в доступній формі, урахуванням складності навчального матеріалу, мовної підготовки учнів та наявних засобів наочності [2; 15].

Зазначені принципи розроблені для масової загальноосвітньої школи й не можуть повністю врахувати специфіку шкіл нового типу, у тому числі природничо-математичного профілю. З цього випливає, що вони потребують доповнення, з опорою на особистісні, вікові особливості учнів, профіль школи тощо. Відповідно до цього нами виділено принципи відбору навчального матеріалу з української мови для старших класів природничо-математичного профілю:

- принцип урахування знань, умінь і навичок, набутих учнями в 5 – 9 класах, що дозволяє уникнути дублювання вивченого раніше, заощаджуючи час з метою розвитку мовлення старшокласників;

- принцип урахування внутрішньопредметних зв'язків, згідно з яким обов'язково береться до уваги ієрархія мовних рівнів, їхній взаємозв'язок;

- принцип урахування комунікативних потреб учнів, що зумовлює роботу над комунікативно значущими для учнів жанрами наукового стилю: реферат, конспект, анотація, відповідь на екзамені (усна та писемна) і т. ін.; офіційно-ділового стилю: заява, автобіографія, протокол, витяг з протоколу і т. ін.;

- принцип здійснення комплексної роботи над різними видами мовленнєвої діяльності (аудіюванням, читанням, говорінням, письмом);

- принцип орфографічної та пунктуаційної пильності, що передбачає посилену увагу до правописних норм української літературної мови.

Зрозуміло, що шкільна лінгвістична теорія не може й не повинна досягнути всього комплексу знань у вихідній галузі. Відповідно до мети навчання української мови в освітніх закладах відбувається обов'язкове скорочення теоретичних відомостей, тобто мінімізація наукового курсу.

Основою мінімізації наукового курсу стають спеціальні критерії: *Світоглядний* передбачає відбір понять, що забезпечують розвиток в учнів наукового уявлення про мову – її функції, розвиток, системний характер, взаємодію з іншими мовами, про українську літературну мову, її використання в усіх сферах суспільного життя, статус державної мови, про роль мови в житті нації, формуванні особистості. Відповідно до цього в розроблену нами програму були включені поняття мова, мовлення, функції мови, державна мова, українська літературна мова.

Системно-лінгвістичний визначає відбір понять, сукупність яких дала б учням основу знань про українську літературну мову як систему, що забезпечує спілкування, передачу та збереження інформації. З цією метою нами було введено тему "Рівні мовної системи".

Комунікативний – відбір понять, що забезпечували б теоретичну основу роботи з розвитку зв'язного мовлення учнів.

Функціональний обґрунтовує залежність вибору мовних засобів у процесі їх уживання в мовленні від мети, ситуації, адресата, сфери спілкування (поняття тексту, стилю, жанру мовлення тощо).

Естетичний передбачає відбір понять і фактів, спрямованих на розкриття милозвучності лексичних багатств української мови, її виражальних засобів формування в учнів естетичного смаку й потреби в естетичному самовдосконаленні власного мовлення. З цією метою включені поняття норми літературної мови, переносного значення слова, синоніма, антоніма, фразеологізму.

Історичний дозволяє нагадати учням мовні факти, що свідчать про розвиток мови у зв'язку з життям народу. Відповідно до цього критерію введено поняття власне українська лексика, застарілі слова, неологізми, запозичені слова тощо.

Критерій універсальності визначає здатність мови як універсального засобу формування особистості впливати на особистість учня.

Критерій урахування впливу культурно-історичного й мовного середовища учнів передбачає відбір відповідного матеріалу, урахування регіонального компонента, під яким розуміємо послідовне й систематичне включення в курс навчання місцевого мовного матеріалу, зумовлює введення до програми понять, що відбивають особливості мовлення мешканців регіону

Під *прагматичним критерієм* розуміємо важливість матеріалу для його практичного застосування учнями.

Важливим критерієм відбору матеріалу є його здатність формувати комунікативну, мовленнєву, правописну, лінгвістичну, українознавчу компетенції учнів.

Професійний критерій передбачає засвоєння учнями професійної лексики та формування в них професійно значущих умінь. Згідно з критерієм уведені поняття професійна лексика, терміни, науковий стиль, офіційно-діловий стиль, типові мовні звороти та ін. Професіоналізація курсу української мови передбачає ознайомлення учнів із особливостями професії, експліцитно – через добір відповідного ілюстративного матеріалу (речень, текстів) та імпліцитно, не вербалізуючи її, використовуючи підтекст. Ці критерії й стали визначальними у процесі підготовки підручника з української мови для старших класів нефілологічного профілю [7].

Таким чином, у публікації висвітлено особливості змісту навчання української мови, що зумовлені віковими, індивідуальними якостями учнів, профілем школи чи класу, відповідають меті й завданням вивчення української мови. Належний рівень засвоєння мовного матеріалу забезпечується принципами і критеріями його відбору

Перспективними щодо окресленого питання є положення, які потребують спеціального дослідження та розробки, а саме: питання диференціації вивчення української мови й навчання мовлення та усвідомленої їх інтеграції у практиці викладання. Виважених підходів потребують і способи репрезентації навчального матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біляєв О., Скуратівський Л., Симоненкова Л., Шелехова Г. Концепція навчання державної мови в школах України // Дивослово. – 1996. – № 1. – С.16 – 22.
2. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І. Пентилюк: Підручник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт, 2000. – 264 с.
3. Методика преподавания русского языка в школе: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / М.Т. Баранов, Н.А. Ипполитова, Т.А., Ладыженская, М.Р. Львов; Под ред. М.Т. Баранова. – М.: Издательский центр “Академия”, 2000. – 368с.
4. Пентилюк М.І. Вивчення української мови в школах з російською мовою навчання. – К.: Рута, 2000. – 128 с.
5. Плиско К.М. Лінгводидактичні основи організації навчання української мови в загальноосвітній школі / Автореф. дис. ... д-ра пед. наук.– К., 1997.–51с.
6. Стельмахович М.Г. Етнопедагогічні основи методики української мови // Укр. мова і літ. в шк. – 1993. – №№ 5 – 6. – С. 19–23.
7. Українська мова: Підручник для учнів старших класів середніх навчальних закладів нефілологічного профілю та абітурієнтів / Галетова А.Г., Гайдаєнко І.В., Горошкіна О.М., Паламарчук О.С., Пентилюк М.І. – К.: Ленвіт, 2003. – 272 с.